

به نام پروردگاریکتا

علوم انسانی و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

از مجموعه طرح‌های پژوهشی
«طرح جامع اعتلای علوم انسانی معطوف به پیشرفت کشور»

دکتر یحیی فوزی

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران ۱۴۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

علوم انسانی و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

مؤلف: یحیی فوزی

ناظر طرح: محمد باقر خرمشاد

مدیر انتشارات: یدالله رفیعی

مدیر تولید و نظارت: سیدمحمدحسین محمدی

صفحه‌آرا: جابر شیخ محمدی

طراح جلد: فرزاد جلیلیان

مسئول فنی: عرفان بهاردوست

چاپ اول: ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: سفیر اردهال

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

فروشگاه کتاب: خیابان کریم‌خان‌زند، بین قرنی و ایرانشهر، پلاک ۱۷۶، تلفن: ۸۳۱۷۱۹۲

فهرست

۹	سخن پژوهشگاه
۱۵	مقدمه
۱۸	سوالات پژوهش
۱۹	اهداف پژوهش
۲۰	تعریف مفاهیم تحقیق
۲۰	پیشرفت
۲۱	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۲۲	علوم انسانی
۲۳	روش پژوهش و چارچوب مفهومی
۲۷	پیشینه پژوهش
۲۹	سازماندهی مباحث کتاب
۲۹	تقدیر و تشکر

فصل اول: بحث مفهومی: رویکردهای مختلف به مفهوم پیشرفت

۳۶	گفتار اول- تصور اولیه از پیشرفت در غرب
۴۰	گفتار دوم- پیشرفت در قالب مفهوم توسعه:
۵۳	گفتار سوم: پیشرفت بعنوان روایت های خرد و بومی از تجدد
۵۴	۱- پیشرفت بعنوان تجدد گرایی بومی نئولیبرال: مکتب نئومدرنیزاسیون
۶۴	۲- پیشرفت بومی از طریق قطع ارتباط با نظام سرمایه داری بین المللی

- ۳- پیشرفت بعنوان تجدد گرایی از طریق بهره گیری کشورهای پیرامون از فرصتهای نظام بین الملل (مکتب نظام جهانی) ۷۴
- گفتار چهارم - پیشرفت بعنوان تجربه های یکتا انگارانه: رویکرد پساتجددگرایان ۸۰
- جمع بندی فصل ۸۹

فصل دوم: متفکران جهان اسلام و الگوهای پیشرفت بومی

- الف- اندیشه الگوی اسلام حضاری در بین متفکران و رهبران مالزی و شرق آسیا ۹۸
- ب- اندیشه الگوی پیشرفت مبتنی بر رویکرد تجددگرایی صوفیانه در ترکیه ۱۱۰
- ج- اندیشه الگوی اصلاحات اجتماعی سیاسی با محوریت شریعت در شبه قاره هند ۱۱۶
- د- اندیشه الگوی تجدد گرایی معطوف به اندیشه نوسلفی در حاشیه خلیج فارس ۱۲۰
- ه- اندیشه الگوی پیشرفت معطوف به اندیشه نوگرایی شیعی در ایران ۱۲۲
- جمع بندی فصل ۱۲۵

فصل سوم: خوانش های مختلف از پیشرفت بومی در آثار متفکران علوم انسانی در ایران

- گفتار اول - پیشرفت بومی با تمرکز بر اخذ علم و تکنولوژی غربی ۱۲۸
- گفتار دوم- پیشرفت بومی با تاکید بر الگو برداری از تجربه غرب ۱۳۲
- طالب اف تبریزی (دغدغه تجدد بومی و استقلال اقتصادی) ۱۳۶
- میرزا ملکم خان ناظم الدوله (دغدغه بحران در علم اداره کشور) ۱۴۱
- یوسف مستشارالدوله (دغدغه اصول راهنمای قانونی برای کشور) ۱۴۷
- گفتار سوم- مشروطه خواهان و تلاشها برای بومی سازی ساختارهای سیاسی مدرن ۱۵۱
- آیت الله نائینی: دفاع از دموکراسی دینی ۱۵۶
- گفتار چهارم- تجددگرایی بومی با گزینش مولفه های غربی و ایرانی در دوران پهلوی ۱۶۳
- مسئله مشترک: بحرانهای جامعه ایران در این دوران ۱۶۴
- نوع فهم جدید از تجدد غربی (بعنوان الگوی آرمانی) ۱۶۵
- تحلیل ریشه های بحران و راه حل ها ۱۶۶
- احمد کسروی ونقد «اروپایی گری» ۱۷۴

- ۱۷۸ محمد علی فروغی و دفاع از حفظ هویت با اخذ آثار تمدنی غرب
- ۱۷۹ فخرالدین شادمان بدنبال «تسخیر تمدن فرهنگی»
- ۱۸۶ گفتار پنجم - تجدد ستیزان شرق گرا: الگوی پیشرفت مبتنی بر تمدن شرقی
- ۱۹۱ سید حسین نصر و تمدن اسلامی
- ۱۹۷ احمد فرید و الگوی عصر ظهور
- ۲۰۰ داریوش شایگان و الگوی پیشرفت با آلودگی کمتر
- ۲۰۵ جلال آل احمد: پیشرفت بعنوان نفی غرب زدگی و نیل به قدرت تکنولوژیک
- ۲۱۳ گفتار ششم - نوگرایی اسلامی و مسئله پیشرفت
- ۲۱۶ علی شریعتی: نقد تجدد و بدنبال تمدن مکمل
- ۲۲۷ مهدی بازرگان: درمسیر پیوند مدرنیته و دین
- ۲۳۴ آیت الله طالقانی: نقد سرمایه داری و سوسیالیسم
- ۲۴۱ محمد تقی جعفری: حیات معقول به مثابه هدف پیشرفت
- ۲۴۶ علامه طباطبائی: سعادت بعنوان هدف غائی پیشرفت
- ۲۵۰ مرتضی مطهری: گزینش و تصرف در تجدد با ابزار فقه
- ۲۵۶ امام خمینی: تاکید بر پیشرفت همسوبادین و نیازهای بومی
- ۲۶۵ جمع بندی

فصل چهارم: رویکردهای مختلف به نسبت دین و پیشرفت بعد از انقلاب

اسلامی

- ۲۶۸ گفتار اول: رویکردهای مختلف به نقش دین در پیشرفت بعد از انقلاب و مبانی آنها
- ۲۶۹ رویکرد نوگرایی دینی با محوریت اجتهاد فقهی
- ۲۷۰ رویکرد نوگرایی دینی با محوریت عقلانیت دنیای مدرن
- رویکرد تاسیسی به پیشرفت مبتنی بر نصوص دینی و مواجهه اضطراری با
- ۲۷۱ دستاوردهای تجدد غربی
- ۲۷۴ گفتار دوم - بنیانهای رویکردهای سه گانه در بین اسلامگرایان
- ۲۷۴ نوع تفسیر از گستره دین در حوزه سیاسی اجتماعی

- ۲۷۵ نوع رویکرد به توحید
- ۲۷۶ رابطه عقل و شرع
- ۲۷۷ نوع مواجهه با تجدد
- ۲۸۰ توانائی های فقه در مواجهه با مسائل جدید

فصل پنجم: علل طرح الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بعد از انقلاب

- گفتار اول- بحرانها و مسائل مهم کشورطی سه دهه بعد از انقلاب : چرائی طرح الگو ۲۸۶
- ۱- روندهای غالب اقتصادی و بحران عدالت ۲۸۶
- ۲- روندهای مهم در عرصه فرهنگی - اجتماعی و بحران هویت و دینداری ۲۹۲
- ۳- سمت و سوی روندهای اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی در سالهای بعد از انقلاب ۲۹۵
- گفتار دوم- آیه الله خامنه ای و تلاش برای اصلاح مسیر با ایده الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت ۲۹۶

فصل ششم: فراترکیب پژوهشهای علوم انسانی مرتبط با الگوی اسلامی ایرانی در سالهای بعد از انقلاب

- گفتار اول: روش فراترکیب و چگونگی کاربری آن در این پژوهش ۳۰۳
- الف- ویژگی های روش فراترکیب ۳۰۷
- ب - چرایی استفاده از این روش در این پژوهش ۳۰۹
- ج- نقدهای وارده بر این روش ۳۱۲
- د- فرایند انجام روش فراترکیب ۳۱۳
- مرحله اول: طرح روشن مسئله و سؤال تحقیق ۳۱۴
- مرحله دوم: مروری بر ادبیات به شکل نظام مند ۳۱۴
- مقالات ۳۱۵
- رساله و پایان نامه: ۳۳۵
- کتاب های منتشر شده: ۳۴۱
- مرحله سوم: جستجو و انتخاب مقاله های مناسب ۳۴۷
- مرحله چهارم: استخراج اطلاعات متون ۳۴۸

- مرحله پنجم: ترکیب یافته‌های کیفی ۳۴۹
- مرحله ششم: کنترل کیفیت و اعتبار یافته‌ها ۳۵۴
- مرحله هفتم: ارائه یافته‌ها ۳۵۶
- گفتار دوم: یافته‌های پژوهش ۳۵۶
- الف- مفاهیم محوری استخراج شده از یافته‌های آثار پژوهشی ۳۵۷
- ب- ترکیب مفاهیم مشترک و کشف مقولات فراگیر در آثار پژوهشی علوم انسانی ۳۹۸
- ج- خلق نظریه برای تبیین چگونگی رویکرد محققان علوم انسانی به الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت ۴۰۷
- ۱- مفصل‌های نظریه ۴۱۰
- ۱-۱- فرامقوله مشکل شناسی: "مشکلات فراروی نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران" ۴۱۰
- ۱-۲- فرامقوله ریشه‌یابی مشکل: ضعف انسجام نظری ۴۱۱
- ۱-۳- فرامقوله آرمانشهر: زیست مطلوب و متعالی ۴۱۲
- ۱-۴- فرامقوله‌ها برای حل مشکل در عرصه‌های مختلف ۴۱۲
- ۲- هسته‌کانونی نظریه: انسجام بخشی به الگوی نوگرایان فقهی معطوف به پیشرفت کشور ۴۱۴
- نتیجه‌گیری پژوهش ۴۱۸
- ۱- فرامقوله مشکل شناسی: "مشکلات فراروی نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران" ۴۳۲
- ۲- فرامقوله ریشه‌یابی مشکل: ضعف انسجام نظری ۴۳۳
- ۳- فرامقوله آرمانشهر: زیست مطلوب و متعالی ۴۳۴
- ۴- فرامقوله‌ها برای حل مشکل در عرصه‌های مختلف ۴۳۵
- ۴۳۹

سخن پژوهشگاه

کتاب حاضر یکی از آثار برگرفته از طرح جامع اعتلای علوم انسانی معطوف به پیشرفت کشور است که اکنون به محضر ارباب معرفت تقدیم می‌گردد.

طرح جامع اعتلا مجموعه پروژه‌هایی به هم پیوسته و مسئله محور است که بر مبنای منشور پژوهشگاه در سال‌های اخیر مبنی بر درپیش گرفتن رهیافت بومی و کاربردی سازی علوم انسانی شکل گرفته و بر پایه خرد جمعی و تعاطی افکار خبرگان، نخست طی یک سال و نیم، از گذرگاه انجام فاز مطالعاتی و تدوین RFP عبور کرده سپس وارد اجرای طرح‌ها شده است.

این طرح کلان بر پایه این منطق شکل گرفت که برای بومی سازی و کاربردی سازی علوم انسانی لازم است سه مقوله مهم به صورت متمایز کاویده شوند و نهایتاً از همه طرح‌ها تلفیق صورت گیرد.

۱. مبانی و ریشه‌های علوم انسانی جدید ارزیابی و نقد شوند. (کارگروه مبانی)
۲. قلمرو و فرایند شکل‌گیری و سیر تاریخ ورود و استقرار این رشته‌ها در ایران نظر افکننده شود و نقد گردد. (کارگروه بازشناسی انتقادی و تاریخ)
۳. شیوه‌ها و مظاهر کاریست آن‌ها و تعامل این رشته‌ها با جامعه ایران در چرخه ارزیابی و تحلیل قرار گیرد. (کارگروه کاریست)

از گذرگاه این کندوکاوها، اتصال یا عدم پیوند آن با گنجینه‌های میراثی و تناسب یا تغایر احتمالی آن‌ها نسبت به نیازهای جامعه امروز روشن می‌شود. از سوی دیگر، این طرح‌ها با تکیه بر میراث‌های فرهنگ بومی و دینی و با پشتوانه

بهره‌گیری از مطالعات جهانی و ملی و به صورت شبکه برنامه محصول‌گرا و هم‌افزایانه شکل یافته‌اند و با رویکرد بین‌رشته‌ای و با مشارکت محققان توانای پژوهشگاه و صاحب‌نظران سرآمد سطح ملی تدوین شده‌اند.

امید می‌رود با انجام این طرح‌ها یکی از آرمان‌های انقلاب اسلامی مبنی بر استقلال فکری و رهنمودهای حضرت امام خمینی و مقام معظم رهبری در این باره پی‌جویی شود. طرح‌های اعتلا برای تحقق هدف یادشده با رویکرد ایجاد پیوند میان نظریه و عمل، می‌کوشد تا اثربخشی و سودمندی علوم انسانی را معطوف به پیشرفت کشور مبنی بر مؤلفه‌های بومی‌گرایی متعین نماید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی در مسیر تحقق بخش‌هایی از اسناد بالادستی و پی‌جویی مأموریت ویژه هیئت‌امنا و با مساعدت سازمان برنامه و بودجه، طرح اعتلا را برای استقرار عینی شبکه‌نخبگانی علوم انسانی کشور طراحی کرده و به اجرا درآورده است.

پژوهشگاه به فضل الهی در نظر دارد به تدریج پس از انتشار مجلدات حاضر در این مرحله و هم‌زمان با متنوع‌سازی نشر محصولات طرح‌ها (از طریق گزارش‌های راهبردی، توصیه‌های سیاسی، گزارش‌های علمی ملی، بسته‌های خدمات تخصصی و مشاوره‌ای، جستارهای علمی و فنی، مقاله‌های علمی - پژوهشی، علمی - تخصصی، هم‌اندیشی‌های نخبگانی و سخنرانی‌های علمی و...) مابقی نتایج پژوهش‌ها را نیز به صورت کتاب آماده نشر سازد.

اصولاً یکی از شاخص‌های مهم که می‌تواند نشانه توفیق یک نهاد پژوهشی، به‌ویژه در قلمرو علوم انسانی باشد، اجرای طرح‌های شاخص، هم‌گرا، مسئله‌مند و ناظر به چالش‌های اجتماعی و اثرگذار در عرصه سیاست‌گذاری‌هاست که بتواند در شرایط کنونی در حقیقت مؤسسه پژوهشی را به جرگه نسل چهارم نهاد‌های علمی وارد سازد. تعریف و اجرای طرح اعتلا به

همین منظور در مسیر تحقق قسمتی از چشم‌انداز و مأموریت روشن پژوهشگاه، مندرج در برنامه توسعه راهبردی آن، به‌شمار می‌آید که برای نخستین بار در تاریخ پژوهشگاه برنامه توسعه تعریف و اجرا شده است و بخشی از دستاوردهای آن کتاب‌های مجموعه طرح‌های اعتلای علوم انسانی است.

در فرایند تعریف و اجرای طرح جامع اعتلا، به لطف الهی، فرصت ارتقای کیفیت علمی طرح‌ها و توانمندسازی و تقویت زیرساخت‌ها در پژوهشگاه دوچندان شده است، چنان‌که طی این سال‌ها و به موازات اجرای این طرح کلان، مشارکت بالنده تعداد کثیری از اعضای محترم هیئت علمی در اجرای طرح مذکور و رسیدن تولید سرانه علم به رشد بیش از دو برابری و رشد بیش از پنج برابری نقد متون دانشگاهی و رشد فزاینده تولید و نشر مقالات و جستارهای انتقادی و انتشار فصل‌نامه‌های با کیفیت پژوهشی، برنده شدن سه سال پیاپی در جشنواره نقد سال و برگزیده شدن مکرر در جشنواره بین‌المللی فارابی و ده‌ها جشنواره ملی دیگر، صعود بیش از چهارصد پله‌ای پرتال در رده‌بندی جهانی الکسا، تأسیس قطب علمی، ارائه نظریه علوم انسانی در سطح ملی و رشد چشمگیر فعالیت‌های حوزه ترویجی سازی علم و تحقق شبکه نخبگانی سه‌هزار نفره متشکل از استادان صاحب‌نظر از سراسر کشور، شواهدی از این ظرفیت‌سازی و ارتقای توانمندی به‌شمار می‌آید.

بدیهی است با همه مزیت‌های این مجموعه طرح‌ها و آثار، بخش‌هایی از این کتاب‌ها خالی از خلل و عاری از کاستی نباشد، یقیناً اهل نظر با نقد ناصحانه و راهنمایی‌های راهگشای ایجابی خود پژوهشگاه را برای قوام و مایه‌وری بیشترین آثار در چاپ‌های بعدی مدد خواهند رساند.

در پایان، ضمن سپاسگزاری به درگاه حق تعالی و ابراز مسرت از پی‌جویی دغدغه استاد زنده‌یاد دکتر صادق آیینه‌وند (ره) در منشور ایشان مبنی بر «اتصال به ریشه انطباق با زمان» یادآور می‌شود این مجموعه مرهون حمایت

وزیران محترم جناب دکتر فرجی دانا، دکتر فرهادی و دکتر غلامی و اعضای محترم هیئت محترم امنا و سازمان برنامه و بودجه و نمایندگان محترم ذی ربط مجلس شورای اسلامی از یک سو و اهتمام همه همکاران طرح جامع اعتلا، شامل اعضای محترم شورای پژوهشی پژوهشگاه، کمیته علمی طرح اعتلا، جانشین رئیس و رئیس دبیرخانه طرح اعتلا، مجریان محترم طرح‌ها، مدیران کارگروه‌ها، شورای مشاوران، اعضای محترم کارگروه‌های تخصصی و کلیه محققان و ناظران علمی و داوران طرح‌های پژوهشی و کارشناسان از سوی دیگر است. لذا سزاوار به نظر می‌رسد سپاسگزار همه آنان باشیم؛ به ویژه جناب آقای دکتر سیدمحمدرضا امیری طهرانی زاده، سرکار خانم دکتر طاهره کمالی زاده، جناب آقای دکتر یحیی فوزی، جناب آقای دکتر علیرضا ملایی توانی، جناب آقای دکتر مهدی معین زاده، جناب آقای دکتر عبدالرحمن حسنی فر، جناب آقای دکتر حمید تنکابنی، جناب آقای مهندس فرامرز حق شناس، جناب آقای دکتر فرهاد زیویار، جناب آقای دکتر عباس خلجی، جناب آقای دکتر عبدالله قنبرلو، جناب آقای دکتر سیدمحمد رحیم ربانی زاده، جناب آقای دکتر سیدسجاد علم الهدی، جناب آقای دکتر سیدمحسن علوی پور، جناب آقای محمدعلی مینایی، جناب آقای بهرنگ ذوالفقاری و تمامی اعضای محترم شورای دبیرخانه و مشاوران و کارشناسان محترم طرح. همچنین باید از جناب آقای دکتر یدالله رفیعی مدیر محترم نشر و همه همکاران گرامی ایشان در انتشارات پژوهشگاه تشکر کنم. اگرچه بزرگان و مفاخر و اعضای معزز هیئت علمی فراوان دیگری در بخش‌های گوناگون و در مراحل مختلف مدرسان بودند که ذکر نام این شخصیت‌ها و محققان، که بیش از صد تن را شامل می‌شود، متأسفانه در این مجال اندک میسر نیست.

امید می‌رود به لطف خداوند این حرکت فرخنده پژوهشی و علمی بتواند ضمن تقویت اثربخشی علوم انسانی و پیوند پژوهش و اجرا در کشور، راهگشای بهره‌برداری بیشتر از ظرفیت‌های علوم انسانی به‌شمار آید و انتشار مجلدات بعدی گزارش‌های طرح اعتلا گامی در مسیر پیشرفت و بالندگی ایران اسلامی باشد.

حسینعلی قبادی

رئیس پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

و

رئیس طرح اعتلای علوم انسانی معطوف به پیشرفت کشور

مقدمه

بحث در خصوص چیستی و چگونگی الگوی پیشرفت در ایران موضوع مهمی در علوم انسانی ایران بوده است. که در این باره طیفی از اندیشه ها توسط نیروهای مختلف فکری مطرح شده است. که بصورت کلان می توان آنها را در دو جریان کلی طبقه بندی کرد کسانی که راه برون رفت را در الگویی یکسان انگارانه معطوف به تجربه غرب جستجو می کردند و کسانی که بر نوعی الگوی پیشرفت معطوف به نیازها و شرائط و همسوبا بسترفرهنگی و بوم زیست ایران تاکید می کردند.

رویکرد اول، تحت تاثیر نظریه پردازان اولیه توسعه^۱، جوامع را به سنتی و مدرن تقسیم کرده و معتقد بودند که همه جوامع سنتی به طور اجتناب ناپذیر حرکت تکاملی خود را به سمت جامعه مدرن، که نقطه اوج آن کشورهای غربی هستند، طی می کنند. به این معنا که یک خط واحد پیشرفت تاریخی وجود دارد که ضرورتاً در همه جا تکرار خواهد شد. به نظر آنان جامعه مدرن بتدریج با زوال جامعه سنتی بر جهان سوم حاکم خواهد شد. و کشورهای غیر غربی راهی بجز پیروی کامل از الگوی تعقیب شده در غرب برای پیشرفت را ندارند.

در مقابل، بخش مهمی از اندیشمندان بر ضرورت الگوی پیشرفت معطوف به نیازها و شرائط و همسوبا بسترفرهنگی و بوم زیست ایران تاکید می کردند.

۱. که این تفکرات مدرنیستی متأثر از نظریات تکامل گرایانه قرن ۱۹ و همچنین نظریه های کارکرد گرایانه بود در دهه های ۵۰ و ۶۰ بر ادبیات توسعه حاکم بود. (نگاه کنید به: . Y. so,

Alvin, (Social Change and Development), U.S: Sage Publication Ltd. 1990, p.17

بطوریکه می‌توان گفت گفتمان غالب در خصوص پیشرفت در بین اندیشمندان ایرانی، دردوسده گذشته حمایت از این رویکرد بوده است.

اصولا این رویکرد از دوران قاجار و بخصوص بعد از جنگ های ایران و روس مطرح گردیده و در زمان مشروطه و پهلوی و در سالهای بعد از انقلاب تداوم داشته است که از جمله این اندیشمندان می‌توان به عباس میرزا، امیرکبیر، طالبوف، میرزاملکم خان، یوسف مستشارالدوله و همچنین اندیشمندان مشروطه مانند آیت الله نائینی و در سالهای بعد ایران شهر، کسروی، فروغی و آل احمد و شریعتی و شایگان، آیه الله مطهری، و امام خمینی و آیت الله خامنه ای اشاره کرد که دغدغه آنان علیرغم تنوع دیدگاه ها، عمدتا بحث از پیشرفت همسوبا بوم زیست ایران و در راستای حل مشکلات کشور و همچنین تاکید بر چگونگی نقش دین بعنوان مهمترین عنصر فرهنگی جامعه ایران در الگوهای پیشرفت بوده است. و به این منظور راهبردهای مختلفی را در خصوص چگونگی اثرگذاری عناصر ملی و دینی بر الگوی پیشرفت مطرح کرده‌اند.

اما در دوران این جریان، نیروهای فکری مختلفی وجود دارند بطوریکه بخشی از آنها از پیوند هویت ملی و ناسیونالیسم ایرانی با تجدد و برخی دیگر از پیوند اسلام و تجدد سخن گفته‌اند و گروهی نیز الگویی یکتا انگار و تاسیسی فارغ از تجربه غرب را مطرح کرده‌اند.

در سالهای بعد از انقلاب و با غلبه گفتمانی نوگرایان دینی که از اقتباس و تصرف در تجدد و ارائه الگوی تجددگرایی معطوف به مولفه های دینی و ملی در ایران دفاع می‌کرد، این مباحث وارد فاز جدیدی شد نگرش های مختلفی درباره چگونگی پیوند تجدد و دین و ملیت مجددا در بین نوگرایان دینی طرح گردید که به دلیل غلبه گفتمانی قرائت فقهی اجتهادی نوگرا، این جریان تلاش برای عملیاتی کردن الگوی مورد نظر خود را آغاز کرد و در عرصه های

مختلف سیاسی اجتماعی اقتصادی برای تاسیس ساختارهای جدید مبتنی بر الگوی پیشرفت معطوف به قرائت خود از دین و ملیت در ایران پرداخت. در تداوم این کوششهای فکری، در دودهه اخیر بحث از ضرورت تاسیس الگوی جدیدی با عنوان الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت توسط رهبری انقلاب مطرح شد و در نهایت با تلاش جمعی از اندیشمندان و نهادهای پیگیری کننده این ایده به تدوین سند پایه الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت در سال ۹۷ انجامید. همچنین در راستای تبیین چیستی و چگونگی عملیاتی سازی این الگوی دهه گذشته آثار مختلف و گسترده ای در عرصه علوم انسانی منتشر شده است که این پژوهشها، تبیین های مختلفی از این الگو ارائه داده اند.

برخی آن را الگویی جدید و تاسیسی دانسته اند که در واقع تداوم جریان های فکری نقل گرای دینی محسوب می شود که در صدد تاسیس تمدنی اسلامی بر بنیاد نصوص دینی می باشند و برخی نیز این الگو را همسوبا جریان فکری تجدد ستیز و یکتا انگار در علوم انسانی ایران دانسته و از آنجا که بنیادهای تجدد غربی را دین ستیز و مخالف با بنیانهای شرقی و زیست بوم ایران برمی شمارند، لذا تاسیس الگوی اسلامی ایرانی را قدمی در این مسیر جدید و نوعی خروج از گفتمان تجدد قلمداد می کنند. برخی نیز آن را اقدامی سیاسی و فاقد ارتباط با عقبه علوم انسانی کشور دانسته و پیشینه نظری و فکری آن را انکار می کنند.

با توجه به این شکاف های معرفتی در خصوص چیستی و چرایی طرح الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، مسئله این پژوهش از یکسو تبیین جایگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و نسبت سنجی این الگو با الگوهای دیگر مطرح شده در نظریات و اندیشه های علوم انسانی کشور طی دوسده اخیر و از سوی دیگر تبیین چرایی و چیستی این الگو در آثار منتشر شده توسط محققان علوم انسانی کشور در سالهای بعد از انقلاب و ارائه مدلی برای تبیین نظری آن می باشد.

سوالات پژوهش

براین اساس این پژوهش بدنبال پاسخ به سوال اصلی زیر است:

الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت چه نسبتی با نظریات توسعه و اندیشه های پیشرفت در علوم انسانی ایران دارد چگونه در آثار پژوهشی محققان بعد از انقلاب بازنمایی شده است؟

همچنین برای پاسخ به این سوال اصلی باید به چند سوال فرعی درفصول مختلف به شرح زیر پاسخ داده شود:

- سیر تحول نظریات توسعه، چگونه برامکان پذیری و ضرورت طراحی الگوهای پیشرفت معطوف به بوم زیست کشورها تاکید می کند؟

- مدل های توسعه در جوامع اسلامی چگونه برامکان تنوع الگوهای بومی از پیشرفت تاکید می کند؟

- خوانش های مختلف متفکران علوم انسانی از مولفه های ملی و دینی در ایران قبل و بعد از انقلاب، چه الگوهائی از پیشرفت را در ایران مطرح کرده اند؟
- الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت چرا در سالهای بعد از انقلاب مطرح شد

و از چه مولفه های کلانی در دیدگاه رهبری نظام برخوردار است؟

- چه ویژگی های مشترکی را می توان از آثار نگاشته شده درباره این الگوبعنوان هسته مرکزی و ثابت الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت استنباط کرد؟

ترکیب یافته های پژوهشی مرتبط با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در سالهای بعد از انقلاب، چه مدل تبیینی را برای فهم چیستی و چرایی این الگو ارائه می دهد؟

- چه نظریه ای را می توان از یافته های پژوهشی مرتبط با این الگو، برای تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از منظر محققان علوم انسانی ایران بعد از انقلاب ارائه نمود؟

اهداف پژوهش

با توجه به مباحث مذکور، این پژوهش اهداف دوگانه ای را دنبال می‌کند از یکسو بدنبال تبیین جایگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در نظریات توسعه در علوم انسانی و همچنین جایگاه این الگو در اندیشه اندیشمندان علوم انسانی ایران بخصوص تا قبل از انقلاب اسلامی است و از سوی دیگر بدنبال تجمیع یافته های پژوهش های انجام شده درخصوص الگوی مذکور و ارائه نظریه ای برای تبیین چرایی و چیستی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت می‌باشد. هرچند اهداف فرعی زیر نیز مد نظر می‌باشد:

- ارائه بینش و دانش عمیق تر و جدید درخصوص الگوهای بومی دینی از پیشرفت در ایران

- اثبات پیوستگی و همسوئی اندیشه الگوی اسلامی ایرانی با تفکرات و نظریات غالب درخصوص پیشرفت در تاریخ دوسده ایران

- تحلیل کیفی محتوای آثار و پژوهش های انجام شده و خوانش های مختلف درخصوص الگوی بومی دینی از پیشرفت و تفسیر ترکیبی یافته های حاصل موجود

- درک عینی از هسته مرکزی این خوانش ها و کشف مفاهیم برجسته، محوری و قابل احصاء درخصوص مفهوم الگوی بومی دینی در ایران

- بعلاوه باید تاکید کرد که این موضوع یکی از اولویت های پژوهشی در کشور (با توجه به طرح سند پایه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت) محسوب می‌شود. می‌تواند بعنوان پشتوانه طراحی سند مورد استفاده قرار گیرد و به تقویت طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در جمهوری اسلامی ایران کمک نماید.

تعریف مفاهیم پژوهش

مفاهیم مهم این پژوهش شامل: "پیشرفت"، "الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت" و "علوم انسانی" می باشد که در ابتدا لازم است برای فهم مناسب از این واژه ها از منظر نویسندگان توضیحی در باره مفاهیم مهم در این پژوهش به شرح زیر داده شود

پیشرفت

مفهوم لغوی پیشرفت در انگلیسی معادل واژه Progress به معنای رشد تدریجی در جهت پیشرفته تر شدن، قدرتمندتر شدن و حتی بزرگ تر شدن است (Benoist, 2008) و در زبان فارسی به معنای پیش رفتن، جلورفتن، پیشروی، ترقی است. هرچند پیشرفت به معنای لغوی خود در عرصه های مختلف درونی و بیرونی بشر قابل بحث است و ارتباط وثیقی با نوع نگرش به جهان و نوع نگرش به انسان و غایات و اهداف او دارد. اما آنچه که محل مناقشه و موضوع بحث در جهان امروز ما است، پیشرفت بعنوان یک تغییر و تحول بیرونی و تغییر و در نوع رابطه انسان با طبیعت و یا به قولی، "کنترل بشر بر طبیعت به واسطه آگاهی از قوانین طبیعت" است (Benoist, 2008).

این مفهوم در اصطلاح به معنای تغییرات و تحولاتی است که بعد از رنسانس در اروپا و کشورهای غربی در عرصه علم، تکنولوژی و سبک زندگی و اجتماعی و سیاسی و اقتصادی شکل گرفت و بخشی از متفکران این تغییر و تحولات را با یک فلسفه تاریخ پیوند داده و این تحولات را در راستای حرکت جبری و تک خطی جوامع بشری به سوی هدف مشخص دانستند. در واقع مفهوم جدید از پیشرفت از یکسود بردارنده مجموعه ای از تحولات و تغییرات در جهان و محیط بیرونی بشر و مبتنی بر عقل بشری بود و از سوی دیگر بردارنده تصویر یک روند و حرکت کلان در تاریخ جوامع بشری به سوی غایت مشخصی بود. که این نوع تعریف به پیشرفت تا بیش از دو قرن بر اندیشه بشر سایه افکنده بود.